

جهش تولید در اقتصاد و کار از منظر اسلام با رویکرد

بیانیه گام دوم و رهنمودهای رهبری

□ سید امیر محمد حیدری *

چکیده

در آموزه های اسلامی اقتصاد جایگاه ویژه ای دارد تا جایی که دین داری انسان ها ارتباط مستقیم با اقتصاد دارد، در قرآن و روایات مساله اقتصاد و تولید از اهمیت زیادی برخوردار است، درخت علم بدون کار و نگهداری و آبیاری به بار نمی نشیند، و استخراج گنجینه ها و ثروت های پنهان در دل زمین و استفاده از آن همه نعمت های الهی به تلاش و کار نیازمند است، روایات بسیاری، جایگاه معنوی و والای فعالیت های تولیدی را آشکارا بیان داشته است، پیامبر اسلام ﷺ می فرماید: هر مسلمانی که درختی بنشانند یا زراعتی کشت نماید و انسانی یا پرنده ای یا چارپایی از آن استفاده کند، برایش پاداش دارد.

یکی از دغدغه های همیشگی رهبر انقلاب اسلامی مساله اقتصاد بوده و در تمام شعار های که به مناسبت سال جدید ابلاغ می کنند به این مهم بصورت گسترده می پردازند، در بیانیه راهبردی گام دوم انقلاب که مبادرت به ترسیم مسیر آینده انقلاب اسلامی کرده و اقدام برای تقویت کشور، به مساله اقتصاد با تاکید بر توانای های داخلی پرداخته اند، تنها فعالیت اقتصادی را کافی ندانسته اند، بلکه فعالیت اقتصادی حلال مشکلات جامعه است که همراه با جهش تولید و کار مضاعف همراه باشد، با توجه به اهمیت این موضوع ایشان شعار سال ۱۴۰۳ را جهش تولید با محوریت مردم نامگذاری کرده اند تا علاوه بر مسوولین، مردم را نیز موظف کنند به سر نوشت اقتصادی جامعه بی تفاوت نباشند. کلیدواژه ها: اسلام، رهبری، اقتصاد، جهش تولید، مردم.

مقدمه

اسلام دینی است که مردم را در تمام جنبه های دنیوی و اخروی توصیه به پیشرفت کرده است، تلاش برای سعادت و وظیفه ای هر انسانی است، افراد جامعه چه از جنبه فردی یا اجتماعی موظف هستند تا با تلاش و کوشش موجب آسایش خود و هم‌نوعا گردند، یکی از موارد که نیاز جامعه است جهش تولید در امر اقتصادی است، چون اقتصاد سالم، پویا و اسلامی می‌تواند جامعه را به رشد و تکامل دنیوی و اخروی برساند، این مهم در پرتو برنامه ریزی درست اقتصادی و جهش در امر تولید برمی‌آید. اهل بیت علیهم‌السلام به برنامه ریزی اقتصادی توجه ویژه ای داشته اند و برای آن اهمیت زیادی قائل شده اند. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در این باره می‌فرماید: هرکس برای گذران زندگانی خویش به درستی برنامه ریزی کند، خدای تبارک و تعالی - روزی اش می‌بخشد. در قرآن و کلام مفسران واقعی آن به این مهم توجه ویژه ای شده است. بخاطر اهمیت اقتصاد و تولیدات داخلی با مشارکت مردم مقام معظم رهبری همیشه بر نقش مردم در شکوفایی کشور و تولیدات بومی تاکید داشتند، با توجه به این مهم، چندین سال است که بانام گذاری سالها نقش مردم و اقتصاد را بر جسته می‌کنند.

دغدغه رهبر معظم انقلاب آنچنان که در بیاناتشان در سخنرانیهای آغاز سالها مطرح کردند تا هنوز و همچینین اعلام شعار سالها، اقتصاد بوده است. ایشان بارها فرمودند که «اقتصاد مسئله اولویت دار کشور یعنی جزء مسائل مهم کشور است». (بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی در نخستین روز سال ۱۳۹۶ شمسی)

«اقتصاد بدون اتحاد و پیوند عمومی ملت با نظام به دست نمی‌آید» یعنی باید یک ارتباط دوسویه میان مسئولین و مردم باشد و این دو باید با هم همکاری داشته باشند و مشکلات اقتصادی را مرتفع سازند. (همان)

اهمیت اقتصاد سبب شده است که رهبر معظم انقلاب در نامگذاری سالها، چندین مرتبه «اقتصاد» را محور قرار داده‌اند و آسایش و ارتقاء سطح معیشتی و رفاه افراد جامعه را در گروهی اقتصاد بدانند، اقتصاد بدون جهش تولیدات داخلی ممکن نیست..

پیام‌های رهبری به مناسبت آغاز سال جدید: ۱۳۷۳: تاکید بر «صرفه‌جویی»؛ ۱۳۷۴:

تأکید بر «وجدان کاری، انضباط اجتماعی، انضباط اقتصادی»؛ ۱۳۷۵: تأکید بر «ضرورت پرهیز از اسراف و حفظ ثروت و منابع عمومی کشور»؛ ۱۳۷۷: تأکید بر «صرفه‌جویی و پرهیز از اسراف، قناعت و پایداری بر مواضع اسلامی و انقلابی»؛ ۱۳۸۰: سال «اقتدار ملی و اشتغال‌آفرینی»؛ ۱۳۸۲: سال «خدمتگزاری»؛ ۱۳۸۸: «حرکت به سمت اصلاح الگوی مصرف». ۱۳۸۹: «همت مضاعف، کار مضاعف». ۱۳۹۰: «جهاد اقتصادی». به دلیل سال ابتدایی طرح هدفمندسازی یارانه‌ها در ایران و افزایش تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران در سال ۱۳۸۹، رهبر ایران فعالیت‌های اقتصادی را کافی ندانست و ضمن نام‌گذاری سال ۱۳۹۰ به عنوان جهاد اقتصادی، خواستار مجاهدت کلیه قشرها و نهادها در زمینه اقتصاد شدند. ۱۳۹۱: «تولید ملی و حمایت از کار و سرمایه ایرانی». ۱۳۹۲: «حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی». ۱۳۹۳: «اقتصاد و فرهنگ، با عزم ملی و مدیریت جهادی». ۱۳۹۵: «اقتصاد مقاومتی؛ اقدام و عمل». ۱۳۹۶: «اقتصاد مقاومتی؛ تولید - اشتغال». ۱۳۹۷: «حمایت از کالای ایرانی». ۱۳۹۸: «رونق تولید».

رهبر معظم انقلاب اسلامی شعار سال ۱۳۹۹ را جهش تولید انتخاب نمودند و در پیام نوروزی سال ۱۴۰۰ شعار جهش تولید را یک شعار به تمام معنا انقلابی نامیدند، سال ۱۴۰۱ را «سال تولید، دانش‌بنیان و اشتغال‌آفرین و شعار سال ۱۴۰۲ را مهار تورم و رشد تولید نام‌گذاری کردند، با توجه به اینکه اقتصاد بدون جهش تولید امکان ندارد و جهش تولید برای جامعه یک ضرورت است، سال ۱۴۰۳ را جهش تولید با مشارکت افراد جامعه نام‌گذاری کردند. در تمام این سالها دغدغه ایشان اقتصاد بوده که امر حیاتی برای مردم و جامعه است، در این تحقیق در پی جواب به این سوال هستیم که جهش تولید در اقتصاد و کار از منظر اسلام با رویکرد بیانیه گام دوم و رهنمودهای رهبری چیست؟

پیشینه پژوهش

پیشینه در موضوع جهش تولید بسیار محدود است. با بررسی انجام شده، ۴ کتاب و یک ویژه‌نامه با موضوع جهش تولید یافت شد. سروری (۱۳۹۹) کتابی با عنوان جهش تولید نوشته است.

این کتاب با ۱۲۱ صفحه در چهار فصل تدوین شده است، در فصل اول اهمیت و جایگاه تولید، فصل دوم عوامل و موانع تولید، فصل سوم جهش تولید و فصل چهارم عوامل و موانع جهش تولید بررسی شده است. صادقیپور (۱۳۹۹) در کتابی با عنوان کلید اینجاست؛ اصلاح نظام مالی و مالیاتی کلید جهش تولید ملی، به بررسی موضوع جهش در حوزه مالی و مالیاتی پرداخته است. این کتاب در دو بخش به بررسی جایگاه نظام مالی و مالیاتی در رونق تولید پرداخته است. شاوردی و همکاران (۱۳۹۹) نیز کتابی با عنوان مروری بر تجربیات کشورهای منتخب در حمایت از جهش تولید؛ با تمرکز بر توسعه مقیاس بنگاههای کوچک و متوسط منتشر نموده اند. در این کتاب تجربه کشورهای سوئد، برزیل، کره جنوبی، مالزی، هند، ژاپن، سنگاپور، چین و هنگکنگ بررسی شده است.

نشریه تاملات رشد (نشریه فرهنگ، سیاست، اقتصاد؛ مرکز رشد دانشگاه امام صادق) نیز یک ویژه نامه برای جهش تولید منتشر نموده است. در این ویژه نامه به چهار موضوع هدایت تولید، فرهنگ تولید، واقعیت تولید و کرونا و تولید پرداخته شده است. به عنوان مثال در این (ویژه نامه میرزاخانی) (۱۳۹۹) به بررسی موانع جهش تولید پرداخته است. چیت سزایان ۱۳۹۹ به بررسی تاثیر جهش تولید بر انگیزه ها و ذهنیتها پرداخته است.

بخش اول: دید گاه رهبری درباره جهش تولید و اقتصاد

۱. ضرورت جهش تولید

در مورد ضرورت کلی جهش، مطابق بیان رهبری، ما احتیاج به جهش در راه پیشرفت و عدالت داریم. زیرا عقب ماندگیهای زیاد داریم و با رفتار معمولی نمی شود به نقطه ی مطلوب رسید ۱۳۸۸/۶/۲۹ همچنین کشور ما و ملت بزرگ ما با اهداف و آرمان هائی که دارد، به حماسه سازی در بخش های مختلف نیاز دارد. از این رو باید با جهش پیش برویم (۱۳۹۲/۲/۱۸) در واقع با رفتار معمولی (۱۳۸۸/۶/۲۹) و حرکتی طبیعی نمی توان به نقطه مطلوب رسید و تحقق آرمانها با جهش امکانپذیر است (۱۳۹۲/۲/۱۸)

۲. عوامل جهش

رهبر معظم انقلاب اسلامی در بیانات خود، عوامل مختلفی را برای جهش نام برده اند. با اینکه عوامل به صورت کلی هستند، اما در مورد جهش تولید نیز صادق هستند. از نظر ایشان مهمترین عامل جهش در عرصه های مختلف، علم است. در واقع علم عنصر جهش است (۱۳۹۴/۶/۴) از این رو ارتباط صنعت با دانشگاه می تواند برای صنعت و دانشگاه جهش آفرین باشد (۱۳۸۰/۶/۵) از نظر ایشان اولویت دوم جمهوری اسلامی ایران، جهش علمی است (۱۳۹۴/۱۲/۲۰) از جمله عوامل دیگر جهش، ایمان، اخلاص، هماهنگی و همکاری است (۱۳۸۸/۶/۲۹) مجاهدت و حماسه نیز از عوامل مهم جهش است. بدون حماسه جهش بوجود نمی آید. در واقع با وجود حرکت های حماسی، جهش قابل تصور است (۱۳۹۲/۲/۱۸) بنابراین برای تحقق جهش اقتصادی، باید همه بخش های اقتصادی کشور، اعم از دولتی و غیردولتی، پایبند به مجاهدت باشند تا جهش اقتصادی محقق شود (۱۳۹۰/۲/۷)

۳. جهش تولید در بیانیه گام دوم

رهبر معظم انقلاب، در بیانیه راهبردی گام دوم انقلاب مبادرت به ترسیم مسیر آینده انقلاب اسلامی کرده و اقدام برای تقویت کشور، از جمله مقاوم سازی اقتصاد با عزم جهادی جوانان با امید، با انگیزه و معتقد به باور «ما می توانیم» را یک ضرورت و درعین حال، رمز موفقیت در این حرکت معرفی می نمایند.

ایشان ضمن اشاره به تجربیات گذشته کشور در فائق آمدن بر مسائل مهم، جوانان را به تعمیق شناخت خود از تاریخ و نیز ظرفیت های متراکم کشور برای برداشتن گام های بزرگ در مسیر پیشرفت کشور، از جمله پیشرفت اقتصادی، دعوت می فرمایند؛ از این رو، می توان تولید را یک هدف گذاری از جنس گام دوم انقلاب معرفی کرد.

در این بیانیه آورده شده است که انقلاب موتور پیشران کشور در عرصه های علم و فناوری و ایجاد زیرساخت های حیاتی و اقتصادی و عمرانی شد که تا اکنون ثمرات بالنده ای آن روزبه روز فراگیرتر می شود. هزاران شرکت دانش بنیان، هزاران طرح زیرساختی و ضروری برای کشور در

حوزه‌های عمران و حمل‌ونقل و صنعت و نیرو و معدن و سلامت و کشاورزی و آب و غیره، میلیون‌ها تحصیل‌کرده دانشگاهی یا در حال تحصیل، هزاران واحد دانشگاهی در سراسر کشور، ده‌ها طرح بزرگ از قبیل چرخه سوخت هسته‌ای، سلول‌های بنیادی، فنآوری نانو، زیست‌فناوری و غیره با رتبه‌های نخستین در کل جهان، شصت برابر شدن صادرات غیرنفتی، نزدیک به ده برابر شدن واحدهای صنعتی، ده‌ها برابر شدن صنایع از نظر کیفی، تبدیل صنعت مونتاژ به فنآوری بومی، برجستگی محسوس در رشته‌های گوناگون مهندسی از جمله در صنایع دفاعی، درخشش در رشته‌های مهم و حساس پزشکی و جایگاه مرجعیت در آن و ده‌ها نمونه دیگر از پیشرفت، محصول آن روحیه و آن حضور و آن احساس جمعی است که انقلاب برای کشور به ارمغان آورد. ایران پیش از انقلاب، در تولید علم و فنآوری صفر بود، در صنعت به‌جز مونتاژ و در علم به‌جز ترجمه هنری نداشت.

رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم انقلاب سرفصلها و توصیه‌های اساسی در پرتو امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده را مورد توجه قرار داده‌اند و فرموده‌اند: مهم‌ترین عیوب، وابستگی اقتصاد به نفت، دولتی بودن بخشهایی از اقتصاد که در حیطه وظایف دولت نیست، نگاه به خارج و نه به توان و ظرفیت داخلی، استفاده‌ی اندک از ظرفیت نیروی انسانی کشور، بودجه‌بندی معیوب و نامتوازن و سرانجام عدم ثبات سیاست‌های اجرائی اقتصاد و عدم رعایت اولویت‌ها و وجود هزینه‌های زائد و حتی مسرفانه در بخش‌هایی از دستگاه‌های حکومتی است. نتیجه اینها مشکلات زندگی مردم از قبیل بیکاری جوان‌ها، فقر درآمدی در طبقه ضعیف و امثال آن است.

در این بیانیه آورده شده است که راه‌حل این مشکلات، سیاستهای اقتصاد مقاومتی است که باید برنامه‌های اجرائی برای همه‌ی بخش‌های آن تهیه و با قدرت و نشاط کاری و احساس مسئولیت، در دولت‌ها پیگیری و اقدام شود. درون‌زایی اقتصاد کشور، مولد شدن و دانش‌بنیان شدن آن، مردمی کردن اقتصاد و تصدّی‌گری نکردن دولت، برون‌گرایی با استفاده از ظرفیت‌هایی که قبلاً به آن اشاره شد، بخش‌های مهم این راه‌حل‌ها است.

بی‌گمان یک مجموعه جوان و دانا و مؤمن و مسلط بر دانسته‌های اقتصادی در درون دولت

خواهد توانست به این مقاصد برسد. دوران پیش‌رو باید میدان فعالیت چنین مجموعه‌ای باشد. رهبر معظم انقلاب اسلامی شعار سال ۱۳۹۹ را جهش تولید انتخاب نمودند و در پیام نوروزی سال ۱۴۰۰ شعار جهش تولید را یک شعار به تمام معنا انقلابی نامیدند. جهش تولید برای جمهوری اسلامی یک ضرورت است. در واقع تحقق جهش تولید را می‌توان به عنوان یکی از مهمترین راهبردها در گام دوم انقلاب اسلامی برشمرد. ایشان در پیام نوروزی تاکید زیادی بر جهش تولید با محوریت مردم داشتند، در حقیقت اگر بخواهیم از بن بست اقتصادی خارج شویم راه آن بکارگیری نیروی مردمی برای سرعت بخشیدن به تولید و اقتصاد است.

۴. جهش تولید با مشارکت مردم

رهبر انقلاب نقش دولت و ملت را در تحقق شعار سال‌ها در کنار یکدیگر تصویر کرده اند، به طوری که طبق این دیدگاه مادامی که مردم در حد دایره اختیارات خود برای تحقق شعار سال تلاش کنند و متقابلاً دولت نیز اقدامات لازم داخلی و بین‌المللی را در این راستا انجام دهد، امکان رسیدن به کمال اهداف تعیین شده وجود دارد. با این وجود در برخی سال‌ها مشخصاً «ملت» یا «مردم» در عنوان سال جای گرفتند و شعار سال خیلی صریح با عنوان «مردم» بسته شده است. کما اینکه شعار سال ۸۸ «حرکت مردم و مسئولین به سوی اصلاح الگوی مصرف»، شعار سال ۹۴ «دولت و ملت، همدلی و همزبانی» و شعار سال ۱۴۰۳ «جهش تولید با مشارکت مردم» نامگذاری شد و این نشان می‌دهد بیش از همیشه برای تحقق این شعار بر روی نقش مردم حساب باز شده است و این بار مردم نیز باید بیش از همیشه پا به پای مسئولین برای تحقق این شعار قدم بردارند

۵. دین و دنیای مردم در گروی اقتصاد است

باتوجه به اهمیت اقتصاد و جهش در این امر سال ۱۴۰۳ را نیز با دغدغه اقتصادی شروع کردند و همچنان «اقتصاد» را مسئله عمده و نقطه ضعف اساسی کشور عنوان و در تبیین شعار سال ۱۴۰۳ مبنی بر «جهش تولید با مشارکت مردم» صراحتاً اظهار کردند «اگر اقتصاد کشور وضع

مطلوبی پیدا بکند، در همه اوضاع عمومی کشور تأثیر خواهد داشت؛ می‌توان گفت در دین و دنیای مردم می‌تواند اثر بگذارد

... دولت در بخش بین‌المللی و در عرصه‌های مختلف اقتصادی و... خبرهای شیرینی داشت؛ اما اتفاقات رخ داده در سال گذشته همانند سالهای دیگر انباشته از شیرینی‌ها و تلخی‌ها بود که مشکلات اقتصادی و معیشتی مردم جزو خبرهای تلخ آن محسوب می‌شد. به طوری که برای تحقق شعار سال قبل یعنی «مهار تورم و رشد تولید» کارهای خوبی انجام گرفت و پیشرفت‌هایی رخ داد؛ اما اقدامات انجام شده به قدر مطلوب نبود.

همچنین با تأکید بر اینکه اقدام خوب انجام شده باید ادامه یابد، خاطرنشان کردند که این شعار، شعاری نیست که توقع داشته باشیم در طول یک سال به نقطه مطلوب برسد و باید اقدامات لازم ادامه یابد؛ «امسال هم شعار سال ۱۴۰۲ جزو مطالبات ما است.

۶. تولید داخلی کلید حل مشکلات اقتصادی

... کلید اساسی حل مشکلات اقتصادی کشور چیزی جز تولید داخلی و تولید ملی نیست و از همین رو است که در این چند سال شعار هر سال بر روی «تولید» تکیه داده شده است؛ چراکه اگر به رشد تولید برسیم، بسیاری از مشکلات اقتصادی همانند تورم، اشتغال، ارزش پول ملی و... حل می‌شود. در عین حال رهبری جهش در امر تولید را بدون حضور و مشارکت مردم تحقق‌پذیر نمی‌دانند.

۷. مشارکت مردم در عرصه «تولید» و کمک مسئولین

این تأکید بر نقش فعال مردم در تحقق شعار سال تا جایی مورد اهتمام است که رهبری صراحتاً امسال اعلام کردند که باید اقتصاد را مردمی کرده و پای مردم را به عرصه تولید به نحو محسوسی باز کنیم؛ چراکه ظرفیت‌های بزرگی در بخش مردمی وجود دارد که باید این ظرفیت‌ها فعال شده و به نفع مردم استفاده شود. در این بین اما دغدغه‌ای همیشگی مبنی بر سوء استفاده و ایجاد فساد با وارد کردن سرمایه‌های مردم به مسائل اقتصادی وجود دارد که تجارب گذشته و فسادهای مالی که بعضاً با استفاده از وام‌ها و ارزهای دولتی رخ داده است منجر به

نقره داغ کردن ورود مردم به عرصه تولید شده است. با این حال رهبری گرچه این دغدغه را به جا دانستند؛ اما همچنان با پافشاری بر لزوم مشارکت دادن مردم در امر تولید راهکار جلوگیری از فسادهای این چنین را اینطور عنوان کردند: مسئولین امر چشمشان را باز کنند، دقت کنند و هر کاری که انجام می‌دهند، با مراقبت کامل انجام بگیرد

بخش دوم: جایگاه اقتصاد و جهش تولید در منابع اسلامی

۱. کار و تولید از نگاه قرآن

در قرآن و روایات نیز مساله اقتصاد و تولید از اهمیت زیادی برخوردار است، درخت علم بدون کار و نگهداری و آبیاری به بار نمی‌نشیند، و استخراج گنجینه‌ها و ثروت‌های پنهان در دل زمین و استفاده از آن همه نعمت‌های الهی به تلاش و کار نیازمند است (قرضاوی، ۱۳۹۰، ص ۱۹۲-۱۹۰) فعالیت تولیدی، عنصر اساسی در کسب درآمد است. قرآن کریم در آیات فراوان، با یادآوری این نکته که خداوند، منابع و امکانات جهان را برای انسانها آفریده و آن را رام ایشان ساخته است، با تأکید بر تصرف در عوامل تولید، آدمی را به آباد کردن زمین و برطرف ساختن نیازهای معیشتی خود، تشویق کرده است و به گونه‌های مختلف، اهمیت آن را نمایان ساخته است (ایروانی، ۱۳۸۴، ص ۶۳)

۲. اهمیت تولید در قرآن

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: ما به حضرت داود علیه السلام آموزش زره سازی داده‌ایم. «وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِيُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ» و به سود شما صنعت ساختن پوشش‌های دفاعی را به او آموختیم تا شما را از [آسیب] جنگتان محافظت نماید، پس آیا شما شکرگزار حق هستید؟ (انبیا، ۸۰)

خداوند متعال خودش می‌فرماید که ما تعلیم و آموزش تولید یک صنعت داده‌ایم. بنابراین در اسلام به تولید توجه شده است که انسان از آنچه که خداوند متعال در اختیارش قرار داده است، تولیداتی برای استفاده اش داشته باشد.

۳. هدف کلی اسلام از سفارش به تولید

هدف، استقلال جامعه اسلامی وعدم وابستگی اقتصادی به دشمنان اسلام. چون استقلال سیاسی و اعتقادی، جدای از استقلال اقتصادی نیست و نمی شود جامعه از نظر اقتصادی وابسته باشد اما از نظر سیاسی و از نظر عقیدتی مستقل باشد.

۱-۳. نفی سبیل کفار بر مسلمین

این فرمان خداوند متعال است که می فرماید: ما اصلا چنین قانونی نداریم که مسلمین وابسته به کفار باشند. این قانون در ذیل آیه ۱۴۱ از سوره نساء بیان شده است:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فِتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكُم مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا؛ آنان که همواره حوادثی را برای شما انتظار می برند، اگر از سوی خدا برایتان فتح و پیروزی رسد، می گویند: مگر ما با شما [در میدان جنگ] نبودیم؟ [پس سهم ما را از غنایم جنگی بپردازید.] و اگر برای کافران بهره ای اندک [از غلبه و پیروزی] باشد، به آنان می گویند: آیا [ما که در میان ارتش اسلام بودیم] بر شما چیره و مسلط نبودیم؟ [ولی دیدید که ازضربه زدن به شما خودداری کردیم] و شما را [از آسیب و زیان مؤمنان] مانع می شدیم [پس سهم غنیمت ما را بدهید]. خدا روز قیامت میان شما داوری می کند و خدا هرگز هیچ راه سلطه ای به سود کافران بر ضد مؤمنان قرار نداده است.

این امر، در نزد فقها به عنوان قاعده نفی سبیل مشهور است و احکام زیادی از آن استفاده می کنند. بنابراین اگر جامعه ای بخواهد مستقل باشد، باید از نظر اقتصادی مستقل باشد و زمانی می تواند مستقل باشد که خودش تولید داشته باشد و نیازمند خارج نباشد.

الآن در زمان ما جوامع اسلامی در زیر سلطه کفار قرار گرفته اند. دلیلش این است که از نظر اقتصادی وابسته به آنها شده اند.

اغلب کشورهای اسلامی از خود، تولیدی ندارند و تمام زندگی شان وابسته به خارج و کفار

است.

خداوند متعال در قرآن مجید می‌فرماید: ما از شما سعی و تلاش می‌خواهیم تا زندگی تان را مستقل قرار دهید و منابع را هم در اختیار شما قرار داده ایم.

۲-۳. طلب از فضل خدا

مجموعه ای از آیات، هدف از تسخیر آسمان و زمین برای انسان، آفرینش شب و روز، فرستادن باد و باران و به حرکت در آوردن کشتیها در دریا را، جستجوی روزی و طلب از فضل خداوند می‌داند. این آیات آدمی را به کسب روزی با فعالیتهای تولیدی، تشویق می‌کند. مانند «وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ» ما شب و روز را دو نشانه توحید و عظمت خود قرار دادیم سپس نشانه شب را محو کرده، و نشانه روز را روشنی بخش ساختیم تا در پرتو آن، فضل پروردگارتان را بطلبید (اسرا، ۱۲) و آیه: «اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِيَتَّجِرَ فِيهِ بِأَمْوَالِكُمْ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» خداوند همان کسی است که دریا را مسخر شما کرد تا کشتیها به فرمانش در آن حرکت کنند و بتوانند از فضل او بهره گیرید، و شاید شکر نعمتهایش را به جا آورید (جاثیه، ۱۲)

۳-۳. فراهم سازی زمینه تولید

آماده کردن زمینه یک فعالیت، بیانگر مطلوبیت آن است. از این رو، آیاتی که به فراهم سازی زمینه های تولید اشاره دارد، به گونه التزامی، مطلوبیت تولید و ترغیب به آن را باز مینماید. مانند «وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَ جَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ» ما تسلط و مالکیت و حکومت بر زمین را برای شما قرار دادیم و انواع وسایل زندگی را برای شما فراهم ساختیم اما کمتر شکرگزاری می‌کنید (عراف، ۱۰)

۳-۴. اهمیت و ارزش کار و کوشش

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» «وَأَنْ سَعِيهِ سَوْفَ يَرَى» «ثُمَّ يَجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى» (نجم ۴۱-۳۹) درست است که این آیات ناظر به سعی و تلاش برای آخرت و مشاهده پاداش آن در سرای دیگر است، ولی حاوی ملاک و معیاراصیلی

است که دنیا را نیز در برمی گیرد. به این معنی که افراد باایمان نباید در انتظار دیگران بنشینند که برایشان کار کنند و مشکلات جامعه شان را حل نمایند، بلکه باید خود دامن همت به کمر بزنند و به سعی و تلاش و کوشش برخیزند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲، ش، ۲۲، ۵۵۳-۵۵۲)

عزت و کرامت و استقلال هر ملتی در گرو همت و تلاش آن ملت است، - تلاش در همه ی زمینه ها مخصوصا در امر تولید و جهش تولید- چنان که فرومایگی و زبونی هر ملتی، پیامد تنبلی و راحت طلبی و بیکاری اوست (جوادی آملی، ۱۳۸۷، ش، ۱۵۳-۱۵۲). پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره اهمیت کار و تلاش می فرماید: آنکه خانواده خویش را از حلال روزی می دهد، مانند مجاهد در راه خداست (صدوق، ۱۳۷۶، ق، ۳/۱۶۸). همچنین کسب رزق و روزی حلال را برتر از جهاد در راه خدای دانند، آنجا که می فرماید: جهاد در طلب روزی برای خانواده ناتوان، نزد خداوند از یکسال پیوسته شمشیر زدن همراه امام عادل، برتر است (متقی هندی، ۱۴۰۹، ۴/۶). امام صادق علیه السلام از قول پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید: هر آینه من دوست می دارم که مرد در پی روزی، به این سو و آن سو روان شود. همانا پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: «بارخدا یا! برای امت من در سحر خیزی اش برکت قرار ده» (صدوق، ۱۳۷۶، ق، ۳/۱۵۷). در حدیث دیگر می فرماید: هرگاه مردی تنگدست باشد و به اندازه نیاز خود و خانواده اش کار کند و در پی حرام نرود، همانند مجاهد در راه خداست (کلینی، ۱۳۶۴، ش، ۵/۸۸). امام رضا علیه السلام ارزش کسب رزق و روزی حلال برای خانواده را برتر از جهاد در راه خدا می داند، آنجا که می فرماید: هر که از فضل خدا آن را می جوید که خانواده اش را تأمین کند، پاداشی برتر از جهادگر در راه خدا دارد (مجلسی، ۱۴۰۳، ق، ۷۸/۳۳۹).

۴. اهمیت تولید و نقش اقتصادی آن در روایات

علی بن ابی حمزه می گوید: امام کاظم علیه السلام را دیدم که در زمین کشاورزی خود کار می کرد و عرق می ریخت. عرض کردم: قربانت گردم! پس کارگران کجا هستند؟ فرمود: ای علی! بهتر از من و پدرم در این زمین با بیل کار می کردند. عرض کردم. آنان را معرفی بفرما. حضرت فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله، امیر المؤمنین علیه السلام و پدرانم همه با دست خود کار می کردند. کشاورزی شغل

پیامبران خدا، جانشین آنان و مردان شایسته است (مجلسی، ۱۴۰۳، ق، ۴۸/۱۱۵). توجه به تولید کنندگان نیازهای مردم در سیره معصومین علیهم‌السلام نمایان است. امام صادق علیه‌السلام در این باره راجع به امیر المؤمنین امام علی علیه‌السلام می‌فرماید: امیر مؤمنان همیشه کشاورزان را به عمّال و کارمندانشان سفارش می‌نمود (حر عاملی، ۱۴۰۳، ق، ۱۳/۲۱۶) و موارد متعدد دیگر که همه حاکی از اهمیت کار و تولید است. در شرایط فعلی که تحریم‌های متعددی از سوی کشورهای بیگانه صورت می‌گیرد وظیفه همگان است که بر اصل کار و جهش تولید داخلی توجه ویژه داشته باشند و جامعه را در کالاهای مورد نیاز به خودکفایی برسانند. اجرایی کردن سیره اهل بیت علیهم‌السلام و الگو قرار دادن آنها در این زمینه بسیار تأثیرگذار خواهد بود.

۱-۴. نهی استفاده از کالاهای قاچاق و توجه به تولید ملی و اسلامی

یکی از مسائلی که همواره اقتصاد کشورهای در حال توسعه را تهدید می‌کند قاچاق کالای خارجی است. این امر علاوه بر خروج ارز بدون عوارض گمرکی و مالیاتی موجبات نابودی اقتصاد ملی را به همراه دارد. زیرا کالاهای با قیمت بسیار نازل وارد بازار مصرف می‌شود و تولید کنندگان داخلی قدرت رقابت با آنها را ندارند و در نتیجه دچار رکود اقتصادی می‌شوند و در پایان ورشکستگی را برای تولید کنندگان به همراه خواهد داشت. از سوی دیگر شکست شرکت‌های تولید کننده محصولات داخلی باعث بیکاری کارگران می‌شود. وارد شدن فشارهای سنگین اقتصادی بر قشرهای آسیب پذیر و تحقق نیافتن برنامه‌های اقتصادی و سیاسی و طرح‌های توسعه اقتصادی از زیان‌های دیگر ورود قاچاق کالا خواهد بود. معصومین علیهم‌السلام از همان آغاز به این امر توجه داشته‌اند و خطرات و مضرات روی آوردن به قاچاق و استفاده از کالاهای بیگانگان را تذکر داده‌اند. امام صادق علیه‌السلام در حدیثی می‌فرماید: امیر المؤمنین امام علی علیه‌السلام همواره می‌فرمودند: مادامی که این امت لباس بیگانه نپوشند و از غذاهای آنان استفاده نکنند همواره در خیر خواهند بود و هنگامی که چنین کنند خداوند آنان را ذلیل خواهد کرد (برقی، ۱۴۱۶، ق، ۲/۱۷۸). مصرف کالاهای خارجی و قاچاق که لباس و خوراک و... را شامل می‌شود به اقتصاد داخلی کشور ضربه وارد می‌کند. الگوپذیری از بیگانگان در نوع و مقدار کالاهای

مصرفی، از جنبه های گوناگون به جامعه اسلامی زیان می‌رساند، این کار از جنبه اقتصادی بیشتر موجب ترویج مصرف کالاهای خارجی و بی توجهی به تولیدات و کالاهای داخلی می‌شود که افزون بر خارج ساختن سرمایه از کشور، بر تولید و اقتصاد ملی ضربه می‌زند. از جنبه اجتماعی فرهنگی نیز، نوعی تبلیغ عملی و ترویج فرهنگ بیگانه و تهدید برای اصالت های فرهنگی و حتی دینی در جامعه به شمار می‌رود، به ویژه آنکه الگوپذیری در مصرف، ناخواسته الگوپذیری در اخلاق و رفتار را نیز در پی خواهد داشت (ایروانی، ۱۳۸۴، ش، ۲۷۸). اگر بخواهیم این کلمات حضرت امیرالمومنین علیه السلام را عملی کنیم باید در بخش تولید توجه شود و در تمام زمینه ها جهش تولید را مد نظر قرار بدهیم چون قطع وابستگی به کالاهای خارجی در گروهی جهش تولید در تمام موارد است که جامعه نیاز دارد.

۲-۴. برنامه‌ریزی برای جهش تولید

جهش دادن به تولید، می‌تواند جامعه را به رشد و تکامل دنیوی و اخروی برساند، به این معنا که هم موجب رونق و شکوفایی اقتصاد کشور می‌شود و هم از ورود کالاهای قاچاق و بیگانه به کشور جلوگیری می‌گردد. این مهم در پرتو برنامه ریزی درست اقتصادی برمی آید. اهل بیت علیهم‌السلام به برنامه ریزی اقتصادی توجه ویژه ای داشته اند و برای آن اهمیت زیادی قائل شده اند. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در این باره می‌فرماید: هرکس برای گذران زندگانی خویش به درستی برنامه ریزی کند، خدای تبارک و تعالی -روزی اش می‌بخشد (متقی هندی، ۱۴۰۹، ق، ۷/۱۸۸). آن حضرت در جای دیگر می‌فرماید: نشان ژرف اندیشی هر فرد این است که گذران زندگی اش را به سامان آورد. اینکه درجست و جوی سامان زندگی ات باشی، دنیا دوستی شمرده نمی‌شود (همان، ۳/۵۰) و در نهی از برنامه ریزی نادرست می‌فرماید: بر امت خویش، نه از فقر، که از برنامه ریزی نادرست بیم دارم (احسائی، ۱۴۰۳، ق، ۴/۳۹). امیر المؤمنین امام علی علیه‌السلام در اهمیت برنامه ریزی برای جهش تولید می‌فرماید: برنامه ریزی درست، مال کم را افزایش می‌بخشد؛ و برنامه ریزی نادرست، مال بسیار را نابود می‌کند (غرر الحکم، ۱۳۷۸، ش، ح ۴۸۳۳). در همین خصوص امام باقر علیه‌السلام می‌فرماید: رسیدن به درجات عالی کمال انسانی در سایه سه

چیز امکان پذیر است: فهم دین و شناخت آن، داشتن عزمی بلند و همتی استوار در برابر مصائب و مشکلات و اندازه نگه داشتن در امور مربوط به معیشت و زندگی اقتصادی (کلینی، ۱۳۶۴ ش، ۱/۱۳۲). مورد سوم مربوط به همان برنامه ریزی اقتصادی است که باید در زندگی تک تک خانواده ها اجرا شود. در حدیث دیگر آمده است: تدبیر خوب زندگانی و برنامه ریزی درست اقتصادی از نشانه های انسان های با ایمان است (حر عاملی، ۱۴۰۳ ق، ۱۲/۴۲). اگر برنامه ریزی اقتصادی درست باشد و در خانواده ها و در بین همه اقشار اجرایی گردد، نتیجه آن این می شود که روی آوردن به اقتصاد ناسالم و غیر پویا و غیر اسلامی، که همان قاچاق کالا و روی آوردن به کالاهای بیگانگان است، کم رنگ و حتی ریشه کن می شود. اقتصاد صحیح و پویا، برای رشد سایر استعداد های انسانی امکانات وسیعی فراهم می سازد و نداشتن نظام اقتصادی درست و ناکارآمدی آن باعث اختلال در امکانات رشد و شکوفایی دیگر بخش های زندگی انسان می شود. در جهان پیشرفته امروز، وجود قوانین و تصمیم های صحیح اقتصادی، می تواند سرنوشت و آینده یک جامعه را تحت تأثیر قرار دهد، تا جایی که گسترش تکامل معنوی یک جامعه و فراهم نمودن زمینه ی اندیشه توحیدی و دفاع از کیان جامعه اسلامی و مبارزه با مفاسد اخلاقی و تأمین بهداشت همگانی منوط به چنین اقتصاد سالمی است.

۴-۳. تولید در سنت نبوی

پیشوایان دینی علاوه گفتار در عمل نیز بر تولید اهمیت می دادند و روایاتی که دیدگاه اسلام را درباره کار و تولید روشن داشته است، از تنوع و گستردگی ویژه ای برخوردار است.

۴-۳-۱. ارزش گذاری معنوی فعالیت های تولیدی

روایات بسیاری، جایگاه معنوی و والای فعالیت های تولیدی را آشکارا بیان داشته است. برای نمونه پیامبر اسلام ﷺ می فرماید: ما من مسلم یغرس غرساً او یزرع زرعاً، فیاکل منه انسان او طیر او بهیمه إلا کانت له به صدقه؛ هر مسلمانی که درختی بنشانند یا زراعتی کشت نماید و انسانی یا پرنده ای یا چارپایی از آن استفاده کند، برایش پاداش دارد (طبرسی، ۱۴۰۸، ج ۱۳، ص ۴۶۰) باید گفت که فعالیت های کشاورزی و دامداری و مانند آن در عصر حاضر، نیازمند ادوات

و ماشینهای صنعتی است و تشویق به اینگونه کارها، ترغیب به تولید وسایل مورد نیاز آن را نیز به دنبال دارد (ایروانی ۱۳۸۴ ص ۶۸)

۲-۳-۴. تشویق عملی به کار و تولید

پیشوایان معصوم علیهم السلام علاوه بر این که خود در عرصه ی تولید و تلاش های اقتصادی پیشگام بودند، از تولید کنندگان و کشاورزان حمایت می کردند و به آسیب دیدگان و ورشکستگان و قرض دارانی که زندگی اقتصادی آنها به دلیل مشکلات طبیعی مختل شده بود، کمکهای فراوانی می کردند. امام علی علیه السلام به تولید کنندگان و کشاورزان عنایت ویژه ای داشت. امام صادق علیه السلام در این باره می فرماید کان امیر المومنین یکتب و یوصی بفلاحین خیراً؛ امیر المومنین علیه السلام همیشه به عیال و کارمندانش سفارش کشاورزان را می نمود (افشار ۹۲، ۱۳۹۰)

ابوعمر و شیبانی می گوید: امام صادق علیه السلام را در حالی که بیلی بر دست و لنگی ضخیم بر کمر داشت و عرق از پشت او می ریخت و در باغی مشغول کار بود، دیدم و عرض کردم، بیل را بده تا من به جای شما کار کنم، امام فرمود: انّی أحبّ أن یتأذی الرجل بحرّ الشمس فی طلب المعیشه، من دوست دارم که انسان در گرمای آفتاب برای تحصیل معاش به مشقت بیفتد (حرعاملی ۱۳۶۶ ش، ج ۲، ص ۵۳۹)

امام صادق علیه السلام شیعیان خود را به تکاپو و کار دعوت می کند و از ابزار کسالت در راه کار، باز می دارد، و می فرماید: لا تکسلو فی طلب معایشکم فانّ آبائنا کانو یرکضون فیها و یطلبونها، در طلب معاش کسل نشوید، پدران ما برای تحصیل روزی تلاش می کردند. (همان: ۳۶/۱۲)

گستره فعالیتهای تولیدی در سیره امامان معصوم (علیهم السلام) خود بهترین دلیل بر ارزش و اهمیت کار و روشنترین گواه بر بطلان ذهنیتهای نادرستی است که اشتغال به کار و تولید را، امری تنها مادی و جدا از دین و تدین می شمارند و رهبانیت را تشویق میکنند (مطهری، ۱۳۶۹، ج ۱۸، ۲۱۷-۲۱۷)

۳-۳-۴. نمونه ای از جهش تولید و کار آفرینی رسول خدا

شخصی خدمت پیغمبر آمد و گفت: من پول می خواهم. گفت: برو کار کن. گفت: ابزار کار

ندارم. کار یک وسیله‌ای می‌خواهد. گفت: برو خانه‌ات هر چه هست بیاور. گفت: خانه ما فقیر است، هیچی نیست. گفت: نگو چیزی نیست، این قابل نیست. پست‌ترین چیزی که هست را بردار و بیاور. رفت خانه و یک پلاسی، موکتی، نمدی یک پلاسی آورد و گفت: در خانه ما این است. حضرت نگاهی کرد و گفت: این را چند می‌خرند؟ گفت: این ارزشی ندارد. کسی این را نمی‌خرد. گفت: هیچ ارزشی ندارد. یکی گفت: یک درهم، گفت: دیگر کی؟ مزایده، یکی گفت: آقا من دو درهم می‌خرم. گفت: به تو فروختم. خود پیغمبر مزایده برقرار کرد و دو درهم فروخت و به صاحب این پلاس داد، گفت: یک درهمش را برو نان و گوشت بخر و به خانمت بده، یک درهمش را یک سر تبر بیاور. نه دسته، چوب تبر نه، کله‌اش را بیاور. رفت و یک درهم را به خانواده داد و یک درهم یک کله تبر آورد. پیغمبر فرمود: این کله تبر، حالا دسته می‌خواهد. چه کسی در خانه‌اش یک دسته بی خودی دارد؟ در انبار خانه و باغچه‌تان، اگر کسی یک چیزی، چوبی اندازه نصف دسته بیل، یک دسته تبر، گفت: آقا یک دسته تبر خانه ما هست، بیکار است. گفت: برو بیاور. او هم رفت دسته تبر را آورد، خود پیغمبر این دسته تبر را در کله تبر جا کرد و بغل‌هایش را محکم کرد و گفت: این تبر، این ابزار تولید. برو با این تبر هیزم بکن و گدایی نکن. از این روایت بخوبی استفاده می‌شود که پیامبر اسلام نقش تولید را در سعادت انسان تا چه اندازه مهم می‌دانستند، تولید کار و سرمایه بدست خود انسان باید در هر اندازه‌ی باشد صورت بگیرد، باید از طبیعت هم در مسیر تولید بهره برد و لو در حد تولید هیزم و کمک به اقتصاد خانواده.

۵. منابع تولید در قرآن

الف) زمین

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِمْ
وَمَا عَمَلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ (و در آن بوستان‌هایی از درختان خرما و انگور قرار
دادیم، و در آن از چشمه‌های گوناگون روان ساختیم، تا از میوه آن و آنچه دست‌هایشان به
عمل می‌آورد [مانند شیر، کشمش، شربت و...]) بخورند، آیا سپاس‌گزاری نمی‌کنند؟

(یس ۳۴ و ۳۵)

کشاورزی در روایات

کشاورزی، تولید اصلی برای هر جامعه ای است و زیربنای اقتصاد هر جامعه ای است و شاهدیم که چقدر در روایات بر کشاورزی تأکید شده است و علما از آیات و روایات استفاده کرده اند که از نظر اسلامی عمل کشاورزی یک عمل مستحب است.

مستحب است که انسان به کار کشاورزی بپردازد و تولید کند، یعنی از زمین آنچه را که احتیاج دارد، به دست بیاورد.

روایتی از امام صادق علیه السلام که می فرماید:

اگر کسی درختی را و گیاهی را آب بدهد که باعث تولید بشود و ثمر بدهد، مانند این است که یک انسان مؤمن تشنه ای را آب داده است و حیات داده است. «عن یزید بن عبد الملك عن أبي عبد الله علیه السلام قال: ... من سقى طلحة أو سدره - فكأنما سقى مؤمنا من ظمآن (تفسیر العیاشی؛ ج ۲؛ ص ۸۶؛ البحار ج ۴؛ ۵۹؛ البرهان ج ۲؛ ۱۲۰).

بنابراین در واقع تولید از زمین و استفاده از آنچه در زمین است، مانند این است که انسان مؤمن را حیات داده است.

در روایت دیگری به نقل از ایوب انصاری این چنین آمده است که رسول الله صلی الله علیه و آله فرمود: کسی که درختی بکارد که ثمر بدهد، خداوند متعال به اندازه ای که این درخت ثمر می دهد، به او اجر می دهد: «وَعَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ غَرَسَ غَرْسًا فَأَثْمَرَ أَعْطَاهُ اللَّهُ مِنَ الْأَجْرِ قَدْرَ مَا يَخْرُجُ مِنَ الثَّمَرَةِ.» (نوری طبرسی ۱۴۰۸، ج ۱۳ ص ۴۶۰)

پیامبر اکرم می فرماید: مَنْ سَقَى طَلْحَةً أَوْ سِدْرَةً فَكَأَنَّمَا سَقَى مُؤْمِنًا مِنْ ظَمًا. هر کس [درختی همانند] درخت «موز» یا «سدر» را آب دهد مانند این است که مؤمن تشنه ای را سیراب کرده است. و نیز می فرماید: مَنْ غَرَسَ غَرْسًا فَأَثْمَرَ، أَعْطَاهُ اللَّهُ مِنَ الْأَجْرِ قَدْرَ مَا يَخْرُجُ مِنَ الثَّمَرِ. هر که درختی بکارد که به ثمر نشیند خداوند به مقدار میوه آن به او پاداش می دهد. در روایتی از امام باقر علیه السلام نقل شده است: بهترین کارها [ی تولیدی] کشت و زراعتی است که از محصول آن خوبان و بدان بخورند. اگر جامعه ای با کوشش پیگیر، با استفاده از اسلوب

صحیح و روش مجرب در زمین مرغوب و با هدایت و کنترل نزولات آسمانی و آبهای زیر زمینی و با توکل زیاد به خداوند دست به فلاح و کشاورزی بزنند به یقین جامه فقر نمی پوشند و محتاج دیگران نمی گردند و از برکات خاص خداوند برخوردار می گردند، ولی اگر با چنین امکاناتی به کشاورزی نپردازند و به مشاغل پست، آسان و کاذب روی آورند بی شک مورد خشم الهی قرار می گیرند. «و مِنْهُ، قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام كَانَ أَبِي يَقُولُ: خَيْرُ الْأَعْمَالِ زَرْعُ يَزْرَعُهُ فَيَأْكُلُ مِنْهُ الْبُرُّ وَالْفَاجِرُ أَمَّا الْبُرُّ فَمَا أَكَلَ مِنْهُ وَ شَرِبَ يَسْتَغْفِرُ لَهُ وَ أَمَّا الْفَاجِرُ فَمَا أَكَلَ مِنْهُ مِنْ شَيْءٍ يَلْعَنُهُ وَ تَأْكُلُ مِنْهُ السَّبَاعُ وَ الطَّيْرُ (نوری طبرسی ۱۴۰۸، ج ۱۳، ص ۲۶)

امیرالمؤمنین (علی علیه السلام) می فرماید: اگر کسی آب وزمین در اختیارش باشد، بعدفقیر باشد و نتواند مایحتاجش را به دست بیاورد، خداوند او را از خودش دور می کند.

«مَنْ وَجَدَ مَاءً وَ تُرَاباً ثُمَّ افْتَقَرَ فَأَبْعَدَهُ اللَّهُ» (مجلسی ۱۴۰۳، ج ۱۰۰، ص ۶۵)

بر اساس کلام آقا امیرالمؤمنین علیه السلام هر انسانی باید یک حالت استقلال اقتصادی داشته باشد. پس بنابراین از نظر روایات کار تولیدی مورد تأکید واقع شده است. پس اولین منبع زمین است.

ب) دریا

وَ هُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِنَا كُلُّوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَ تَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَلِيَّةً تَلْبَسُونَهَا وَ تَرَى الْفُلْكَ مَوَاحِرَ فِيهِ وَ لَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ و اوست که دریا را رام و مسخر کرد تا از آن گوشت تازه بخورید، و زینتی را که می پوشید از آن بیرون آورید و در آن کشتی ها را می بینی که آب را می شکافند [تا شما را برای حمل کالا، تجارت و داد و ستد جابجا کنند] و برای اینکه از فضل و احسان خدا طلب کنید و [در نهایت] به سپاس گذاری خدا برخیزید. (سوره مبارکه نحل، ۱۴)

ج) حشرات

خداوند متعال می فرماید:

ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلًّا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ

مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (آن گاه از همه محصولات و میوه‌ها بخور، پس در راه های پروردگارت که برای تو هموار شده [به سوی کندو] برو از شکم آنها [شهدی] نوشیدنی با رنگ های گوناگون بیرون می آید که در آن درمانی برای مردم است. قطعاً در این [حقیقت] نشانه ای [بر قدرت، لطف و رحمت خدا] ست برای مردمی که می اندیشند.) (نحل ۶۹)

د) چارپایان

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَ دَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ (و بی تردید برای شما در دام‌ها عبرتی است، [عبرت در اینکه] از درون شکم آنان از میان علف‌های هضم شده و خون شیری خالص و گوارا به شما می‌نوشانیم که برای نوشندگان گواراست.) (نحل ۶۶)

ه) تجارت

قرآن، تجارت، معاملات، واردات و صادرات را به عنوان یکی از راههای تأمین معاش به رسمیت می‌شناسد و دخل و تصرف در اموالی که از این راه به دست آمده باشد با شرایطی، مجاز و حلال می‌شمارد و می‌فرماید: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ، إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ (نساء: ۲۹) ای کسانی که ایمان آورده اید! اموال یکدیگر را به باطل (و از راه نامشروع) نخورید. مگر اینکه تجارتي با رضایت شما انجام گیرد.

تجارت اگر بر اساس رضایت طرفین و دور از ربا و غش و از راه صحیح انجام گیرد از نظر اقتصادی انسان را از تکیه و تمایل به دیگران بی‌نیاز می‌سازد. حضرت علی می‌فرماید: تَعَرَّضُوا لِلتَّجَارَاتِ فَإِنَّ لَكُمْ فِيهَا غِنًى عَمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ (حر عاملی، ۱۳۸۶، ج ۱۷، ص ۱۱). به تجارت پردازید که آدمی را از آنچه مردم در دست دارند بی‌نیاز می‌سازد. امام صادق می‌فرماید: مَنْ طَلَبَ التَّجَارَةَ اسْتَغْنَى عَنِ النَّاسِ (همان، ص ۱۲). هر کس تجارت نماید از مردم بی‌نیاز می‌گردد. با این تذکر که مقصود از «تجارت» در روایات اسلامی، تنها خرید و فروش و بازرگانی نیست، بلکه مقصود معامله، کسب، حرفه و صنعت است.

نتیجه

از مطالب که بیان شد به این نتیجه رسیدیم که اقتصاد و جهش تولید از منظر اسلام اهمیت فوق العاده‌ی دارد، در قرآن کریم مکرراً به مساله اقتصاد پرداخته شده است، و انسان‌ها را به آبادی زمین، استفاده از دریا و چهار پایان برای بهبود معیشت تشویق نموده است، و روایات که از طریق پیامبر اسلام و اهلبیت علیهم‌السلام به ما رسیده نشان می‌دهد که پیشوایان دینی ما، هم در گفتار و هم در عمل اهتمام ویژه‌ای به اقتصاد و تولید سرمایه داشته‌اند، و در هر شرایطی مردم را تشویق به فعالیت‌های اقتصادی و تولید سرمایه می‌کردند، با تاسی به معصومین علیهم‌السلام رهبر معظم انقلاب در تمام سال‌های که شعار سال اعلام کردند مساله اقتصاد را اولویت جامعه و کشور دانسته‌اند، و در بیانیه گام دوم انقلاب چندین مرتبه به این موضوع پرداخته‌اند، در ابتدای سال جدید جهش تولید را با محوریت مردم راز برون رفت از مشکلات اقتصادی دانسته و بر آن تاکید کردند.

کتابنامه

قرآن کریم.

احسائی، ابن ابی جمهور، **عوالی اللثالی**، تحقیق، مجتبی عراقی، قم، مطبعة سید الشهداء، ۱۴۰۳ق.

افشار، اسد الله، رشد، **پیشرفت و توسعه اقتصادی**، ضرورتی اجتناب ناپذیر، تهران، انتشارات سفیر اردهال، ۱۳۹۰

ایروانی، جواد، **اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و حدیث**، مشهد، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۴ ش.

برقی. ابی جعفر احمد بن محمد، **المحاسن**، تحقیق: سید مهدی رجائی، قم، **الجمع العاملی** لاهل البيت عليهم السلام، ۱۴۱۶ ق.

بروجردی، حسین، **جامع الاحادیث**، قم، ۱۴۱۸ ق-۱۳۷۶ ش.

بیانات رهبر معظم انقلاب در سالهای مختلف www.khamenei.ir

ترجمه فولادوند، محمد مهدی، **قرآن کریم**، تهران، دارالقرآن الکریم، چاپ اول، ۱۴۱۵ ق.

جوادی آملی، **انتظار بشر از دین**، مرکز نشر اسراء، قم: ۱۳۸۷ ش.

چیت سزایان، علیرضا، ۱۳۹۹، **جهش تولید؛ انقلاب در انگیزه ها و ذهنیت ها**، نشریه تاملات رشد، شماره ۶، ص ۴۸-۴۳

حر عاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه**، تهران: مکتبه الاسلامیه، ۱۳۶۶.

حر عاملی، شیخ محمد حسن، **وسائل الشیعه**، تهران: مکتبه الاسلامیه، ۱۳۸۳

صدوق، محمد بن علی بابویه، **من لا یحضره الفقیه**، تهران، مطبعه الآفتاب، ۱۳۷۶ ق

غرر الحکم و در الکلم. (مام علی علیه السلام)، انتشارات محدث، چاپ اول، زمستان ۱۳۷۹ ش.

قرضاوی، یوسف، **نقش ارزش ها و اخلاق در ارتباط با مبادله و مصرف اقتصاد اسلامی در**

عرصه های تولید، تجارت و توزیع، مترجم: عبد العزیز سلیمی، انتشارات: احسان ۱۳۹۰

کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، تهران، انتشارات علمیها سلامیه، ۱۳۶۴ ش.

متقی هندی، علاء الدین، **کنز العمال**، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۰۹ ق.

مجلسی، محمد باقر، **بحار الانوار**، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق.

جهش تولید در اقتصاد و کار از منظر اسلام با رویکرد بیانیه گام دوم و ... □ ۱۴۱

مکارم شیرازی، ناصر، تفسیرنمونه، انتشارات درالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۷۲ ش.
نوری طبرسی، حاج میرزا حسین، مستدرک الوسائل، بیروت، مؤسسه آل البيت لاحیاء
لترات ۱۴۰۸ ق.

